

۱- پیشگفتار

جنایتکاران جنگی، مانند رهبران آلمان نازی که آتش‌افروزان جنگ جهانی دوم بودند و در دادگاه نورنبرگ محاکمه شدند، اصلی است که قانون‌گرایان و معتقدان به اصول اخلاقی و حقوقی، نمی‌توانند با آن مخالفتی داشته باشند. دیوان کیفری بین‌المللی، اکنون یک نهاد قضایی دائمی برای محاکمه و مجازات عاملان جنایات بین‌المللی در سطح جهان است. امتیاز دیوان کیفری بین‌المللی آن است که به این نهاد صلاحیتی فراتر و بالاتر و مستقل از صلاحیت قضایی کشورهای مختلف داده شده است؛ اما چون قانون، عطف به‌سابق نمی‌شود، صدام حسین را که بیشترین جنایات او پیش از تشکیل این دیوان ارتکاب شده است، نمی‌توان در این دیوان محاکمه کرد.

ببگردد کیفری باید با اعلام جنایات متهم همراه باشد. جنایات‌های صدام حسین عبارت است از: آغاز جنگ، حمله به ایران و کویت، نقض همهٔ مقررات جنگی، کوبیدن مناطق غیرنظامی با بمب و موشک و... نقض حقوق بشر، نسل‌کشی، کساربرد جنگ‌افزارهای شیمیایی و میکروبی، حذف فیزیکی مخالفان در داخل و خارج، به راه انداختن تروریسم دولتی و شکستجه و تبعید انبوهی از شهروندان عراق.

کسانی می‌گویند صدام حسین باید همراه دیگر سران حزب بعث در عراق محاکمه شود، زیرا محل وقوع بسیاری از این جنایات، عراق بوده است و از این رو دادگاه‌های عراق و قضات عراقی صلاحیت رسیدگی دارند؛ دیگران می‌گویند با توجه به ابعاد بین‌المللی جنایات صدام حسین، او باید در یک دادگاه بین‌المللی - بیرون از حوزه قضایی عراق - محاکمه شود. آمیزه‌ای از این دو نظر، یعنی رأی گروه سوم، آن است که دادگاه در عراق، اما توسط قضات غیر عراقی و براساس حقوق بین‌الملل آغاز به کار کند. در این میان، ایران که در طول هشت سال جنگ، بیشترین خسارت‌های جانی و انسانی را از رژیم بعث دیده است، چگونه باید به حقوق حقه خود برسد؟

با دستگیری صدام حسین، برنامه‌ریزی برای محاکمه او به عنوان جنایتکار جنگی، از مباحث داغ رسانه‌های جهانی است، اما در این میان، اصل مهم مسئولیت حقوقی دولت عراق در برابر ایران و کویت که از سوی رژیم بعث و سیستم حکومتی عراق مورد حمله و تجاوز قرار گرفتند، مسکوت مانده است. ما در این مقطع، بار دیگر تکرار می‌کنیم که بروندهٔ جنایات جنگی که حاصل آن خسارت‌های عظیم انسانی و مادی به کشورمان بوده است نباید با مجازات شخصی و فردی صدام حسین بسته شود، بلکه خسارت‌های ایران باید از بودجه رسمی دولت عراق جبران گردد.

آغازیدن به جنگ، در نظام حقوق بین‌الملل نامشروع است و هر کاری که صلح بین‌المللی را به خطر اندازد، باید بی‌درنگ به شورای امنیت سازمان ملل متحد ارجاع شود؛ اما شوربخانه برخی دولت‌ها در مقاطعی دست به جنگ و حمله نظامی می‌زنند. به این اقدامات نظامی نامشروع، از نظر حقوقی باید رسیدگی شود. جنگ‌افروزی، از یک جهت مسئولیت جزایی و کیفری دارد و از جهت دیگر مایهٔ مسئولیت حقوقی و مدنی است. از لحاظ حقوقی، دولتی که همچون جمهوری عراق مسئول آغاز جنگی غیرقانونی و نامشروع شده است، اولاً باید برای جبران خسارت به دولت‌هایی که مسئول آغاز جنگ نبوده‌اند، غرامت بپردازد؛ ثانیاً، کشور آغازگر جنگ حق درخواست جبران خسارت ندارد. بنابراین دعوی صدام حسین، رئیس‌جمهوری عراق در مهر ماه ۱۳۶۱ (به شرح مندرج در روزنامهٔ تایمز ۲۷ سپتامبر ۱۹۸۲) که ایران باید به عراق غرامت بپردازد، از لحاظ حقوقی یکسره بی‌اساس و چون دیگر کارها و گفته‌هایش با اصول حقوقی و اخلاقی معارض بوده است.

۲- محاکمه و مجازات صدام حسین

محاکمه علنی صدام حسین و دیگر

محاکمه صدام حسین و خسارت‌های جنگی ایران

پروفسور سید حسین امین

است.

کارکرد و رفتار دولت‌ها و کشورهای گوناگون نیز اصل استحقاق دریافت غرامت جنگی را به خوبی تثبیت می‌کند. برای نمونه، ماده دهم سواد قرارداد یونان و بلغارستان مورخ ۱۹۲۵ میلادی، مقرر می‌دارد که دولت خاطی و مسئول، باید خسارت‌های ناشی از جنگ را بپردازد. نیز همه می‌دانند که پس از جنگ جهانی دوم، متفقین بویژه در کنفرانس مسکو در ۱۹۴۳ میلادی، اتفاق کردند که دولت‌های آلمان و ژاپن و هم‌پیمانان اروپایی‌شان، خسارت‌های وارده به شوروی و دیگر متفقین و هم به کشورهای اشغال شده را بپردازند. نیز دولت مصر پس از آن که انگلیس و فرانسه و اسرائیل در اکتبر ۱۹۵۶ به علت ملی شدن کانال سوئز به مصر حمله کردند، از دولتهای متخاصم و مسئول درخواست غرامت جنگی کرد. اسرائیل چیزی نپرداخت، اما در اوت ۱۹۵۸، فرانسه و پس از آن انگلیس، ضمن معاهداتی به نام قراردادهای بازرگانی با مصر امضا کردند، با اشاره مستقیم به صدمات و خسارت‌های وارده به قلمرو مصر، موجبات رضایت این کشور را فراهم کردند و امتیازاتی مالی به مصر دادند که سبب شد این کشور از گرفتن غرامت جنگی چشم‌پوشد.

در جنگ ایران و عراق هم که در سال ۱۳۵۹ بر اثر تجاوز عراق به ایران آغاز شد، ایران بر همین مبنا، از عراق درخواست غرامت کرده است تا به مصرف بازسازی مناطق جنگ‌زده و جبران خسارت‌های وارده برسد و این حق قطعی ایران است، زیرا هم در حقوق اسلام و هم در حقوق بین‌الملل، غاصب و ظالم، مسئول خسارت‌های وارده به طرف مظلوم است.

وقتی مسئولیت مدنی در حقوق بین‌الملل ثابت شد، چه این مسئولیت ناشی از قرارداد باشد، چه خارج از قرارداد بر اثر شبه جرم پدید آمده باشد، دولت مسئول، ملزم به جبران خسارت و پرداخت غرامت است. دیوان دائمی دادگستری بین‌المللی در رأی معروف خود در قضیه کارخانه کروزف (Crozwow Factory) مورخ ۱۳

از دید حقوقی، غرامت جنگی را می‌توان در چارچوب مفهوله شبه جرم بررسی کرد. مباد کسی خرده بگیرد که آغازین و ادامه دادن جنگ غیرقانونی خود جرمی است بین‌المللی و از این رهگذر درخواست غرامت از مجرم میسر است. چنین تعبیر و تفسیری توالی فاسده قضایی دارد و اهم آن معایب این است که جرم نوعاً بوسیله اشخاصی معین واقع می‌شود که گردانندگان و سرکردگان يك حکومت در برهه‌ای معین‌اند؛ آنان می‌آیند و می‌روند، نه دولت. دولت (در اینجا جمهوری عراق)، دائم و پایدار است. رییس‌جمهوری عراق، مسئولیت جزایی و کیفری دارد. صدام حسین، مجرم است، ولی او و حکومت او که دارایی و منابع مالی کافی ندارند تا جبران خسارت ایران و ایرانیان بتوانند کرد؛ پس مسئولیت پرداخت غرامتهای جنگ با دولت عراق است، نه اعضای حکومت پیشین عراق، و از این رهگذر مبنای حقوقی این مسئولیت، شبه جرم است نه جرم.

آری، تقریباً همه کارشناسان حقوق بین‌الملل، از دو سه سده پیش، بی‌گمان بر این نکته اتفاق نظر داشته‌اند که هر دولت که مسئول جنگی غیرقانونی، نامشروع و ناموجه باشد، همو باید خسارت‌های ناشی از جنگ را جبران و پرداخت کند. قرارداد صلح و رسای در زمینه الزام آلمان به پرداخت غرامت چنان سخت بود که پژوهشگران این تحمیلات را از علل عمده جنگ جهانی دوم دانسته‌اند.

فقه اسلام نیز در مورد غنائم و غرامت‌های جنگی احکامی دارد؛ هر چند بعضی از احکام مربوط به غنیمت در اسلام از احکام امضایی - نه تأسیسی - است، مثل این که در عهد جاهلیت هر گاه قبیله‌ای به زور بازو یا قدرت شمشیر و نهب و غارت از قبیله دیگر چیزی می‌ستاند، مالک آن می‌شد و اما بهترین غنیمت‌ها (صفایا) به رییس قبیله اختصاص می‌یافت و چنان که معروف است «صفایا» شامل مرکب خوب (فاره) و لباس ممتاز (نوب مرتفع) و زن زیباروی (جاریه نیکو) می‌شده

● جنگ افروزی، از يك جهت مسئولیت جزایی و کیفری دارد و از جهت دیگر مایه مسئولیت حقوقی و مدنی است. از لحاظ حقوقی، دولتی که همچون جمهوری عراق مسئول آغاز جنگی غیرقانونی و نامشروع شده است، اولاً باید برای جبران خسارت به دولت‌هایی که مسئول آغاز جنگ نبوده‌اند، غرامت بپردازد؛ ثانیاً، کشور آغازگر جنگ حق درخواست جبران خسارت ندارد.

دیگری شود، مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود می‌باشد.» مواد ۸ و ۹ قانون مسئولیت مدنی، به تفصیل موضوع خسارت معنوی را بیان می‌کند.

۴- روش‌های جبران خسارت

روش‌های جبران خسارت در حقوق بین‌الملل هم مانند روش‌های پیش‌بینی شده در حقوق داخلی است؛ یعنی دادگاه یا دیوان داور می‌تواند به اعاده‌ی شیء به وضع اولیه و حالت پیش از ایجاد علت دعوی حکم کند یا اگر خسارت صرفاً اخلاقی و معنوی است، به مسئول و محکوم علیه حکم کند که با دادن اعلامیه یا از راه‌های دیگر به اشتباه خود اقرار کند یا به گونه‌ای رضایت طرف مقابل را جلب کند، چنان‌که شورای امنیت سازمان ملل متحد در قضیه‌ی ربوده شدن آیشمن (تبهکار آلمان نازی) از خاک آرژانتین بوسیله‌ی اسرائیل که نقض حاکمیت سرزمینی آرژانتین تلقی می‌شد، به محکومیت اسرائیل رأی داد. اما مهم‌ترین و عادی‌ترین نوع جبران خسارت، همان برآورد ضرر و زیان به مبلغ معینی و وجه نقد است چنان‌که رأی دیوان دائمی داور در مسئله‌ی غرامت‌های جنگی دولت عثمانی به روسیه‌ی تزاری (۱۱ نوامبر ۱۹۱۲) حکم کرد که «مسئولیت‌های گوناگون دولت‌ها از جهت حقوق تفاوت اساسی با یکدیگر ندارد و معمولاً همه‌ی آن‌ها را با پرداخت مبلغ کافی می‌توان رفع کرد.»

دولت (و ملت) ایران در سطوح مختلف، حق درخواست غرامت (و جبران خسارت) از دولت عراق را دارد. دولت ایران، نه تنها می‌تواند جبران مالی همه‌ی تخریب‌های ناشی از حمله‌های نظامی و موشکی عراق را مطالبه کند، بلکه می‌تواند بهای همه‌ی جنگ‌افزارهایی را که برای دفاع از کشور هزینه کرده است، از عراق بگیرد. مردم ایران (جانپازان شیمیایی، معلولان جنگی، اسیران، آزادگان، خانواده‌های شهیدان و مفقودان)، می‌توانند به صورت جمعی یا فردی در دادگاه از عراق خسارت بگیرند.

سپتامبر ۱۹۲۸، جبران ضرر و زیان را به عنوان یک اصل تثبیت شده در حقوق بین‌الملل پذیرفت.

خسارت‌هایی که در حقوق بین‌الملل قابل مطالبه است، همچون حقوق داخلی دو گونه است: نخست خسارت مادی است. مانند خسارتی که از عمل مستقیم یک دولت ناشی شود، مثل تخریب یا ضبط و مصادره‌ی اموال یا شکستن قرارداد و عدم وفا به عهد. ایران از آمریکا و آمریکا از ایران میلیاردها دلار از باب نقض قراردادهای تجارتنی مطالبه و علیه اتباع دولت دیگر یا مؤسسات دولتی طرف دیگر، در دیوان ویژه‌ی داور ایران و آمریکا در لاهه که برابر بیانیه‌ی الجزایر تشکیل شد، اقامه‌ی دعوی و درخواست جبران خسارت کردند. از همین مقوله است درخواست ایران در مورد پرداخت غرامت از سوی عراق، که به علت تخریب و قتل و هدم و ایجاد خسارت‌های مادی و مالی، مکلف به جبران خسارت‌هاست.

نوع دیگر خسارت، ضرر و زیان اخلاقی یا ضرر و زیان معنوی است که بر اثر نقض حقوق غیرمالی، مانند ایجاد ناامنی یا جلوگیری از رفت‌وآمد در دریاها یا آزاد یا نقض مصونیت سیاسی و غیره حاصل می‌شود. برای مثال، آمریکایی‌ها پس از اشغال سفارت آمریکا در تهران می‌توانستند از جهت نقض مصونیت سیاسی اعضای سفارت‌تشان، مدعی خسارات اخلاقی و سیاسی شوند. اما بیانیه‌ی الجزایر بر این مبنا امضا شد که آمریکایی‌ها در این باب از حقوق احتمالی خود چشم‌پوشند. خسارت معنوی یا غیر مادی، در حقیقت در حقوق بین‌الملل همان است که در حقوق داخلی به آن زیان معنوی گویند، مانند توهین و بی‌احترامی. ماده‌ی اول قانون مسئولیت مدنی مصوب ۷ اردیبهشت ۱۳۳۹ گوید: «هر کس بدون مجوز قانونی، عمداً یا در نتیجه‌ی بی‌احتیاطی، به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجارتنی، یا به هر حق دیگر که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده، لطمه‌ای وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی

● دولت (و ملت) ایران در سطوح مختلف، حق درخواست غرامت (و جبران خسارت) از دولت عراق را دارد. دولت ایران، نه تنها می‌تواند جبران مالی همه‌ی تخریب‌های ناشی از حمله‌های نظامی و موشکی عراق را مطالبه کند، بلکه می‌تواند بهای همه‌ی جنگ‌افزارهایی را که برای دفاع از کشور هزینه کرده است، از عراق بگیرد. مردم ایران (جانپازان شیمیایی، معلولان جنگی، اسیران، آزادگان، خانواده‌های شهیدان و مفقودان)، می‌توانند به صورت جمعی یا فردی در دادگاه از عراق خسارت بگیرند.

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مجله علوم اطلاع رسانی و فناوری اطلاعات
کتابخانه منطقه ای علوم و تکنولوژی شیراز

خبرنامه

اولین مجله بین المللی IT جمهوری اسلامی ایران تحت عنوان Iranian Journal of Science and Technology (مجله علوم اطلاع رسانی و فناوری اطلاعات) به زبان انگلیسی و سالی دو بار از سوی کتابخانه منطقه ای علوم و تکنولوژی در شیراز تهیه و توسط شرکت معتبر توربوگلن (TURBOGLEN) در دومی چاپ و در سطح بین المللی توزیع می گردد.

مقاله های این مجله را دانشمندان و متخصصان بر جسته ایرانی و بین المللی مورد بررسی و ارزیابی قرار داده و پس از داوری، مقاله های پذیرفته شده به چاپ می رسد. این مجله زمینه های مختلف، ارتباطات، علوم اطلاع رسانی، تکنولوژی های اطلاعاتی، مدیریت، علوم مهندسی کامپیوتر و مدیریت سیستمها را تحت پوشش قرار می دهد. هم اکنون شماره دوم این مجله به چاپ رسیده که تصویر و فهرست محتویات آن جهت اطلاع خوانندگان تقدیم می گردد.

کتابخانه منطقه ای علوم و تکنولوژی شیراز در کشورمان و همچنین در بین کشورهای همسایه و منطقه (آسیای میانه، آفریقای شمالی، شبه قاره هند و خاورمیانه) از جایگاهی ممتاز برخوردار است. این کتابخانه در سال ۱۳۷۰ و پس از موافقت نامه ای که بین جناب آقای دکتر مصطفی معین، وزیر علوم، تحقیقات و فناوری جمهوری اسلامی ایران و پروفیسور عبدالسلام، رئیس فقید فرهنگستان علوم کشورهای جهان سوم، به امضار سید رسماً فعالیت خود را در شیراز آغاز کرد. هدف آن بود تا این کتابخانه بتواند در حیطه علوم و فناوری به صورت گسترده در سطح منطقه به اشاعه خدمات اطلاع رسانی بپردازد.

هم اکنون کتابخانه منطقه ای در زمینه برقراری نظام مبادله الکترونیکی اطلاعات بین محققان منطقه؛ گزینش، تهیه و ساماندهی دانش مکتوب در حوزه علوم و تکنولوژی، چاپ و انتشار گزارش پژوهشها، مجلات و کتاب؛ پاسخگویی به نیازهای دانشمندان، ایجاد و راه اندازی شاخه های مرکز اطلاع رسانی در مناطق مختلف کشور و کشورهای منطقه، و اشاعه اطلاعات گزیده با توجه به نیازهای کشور و نیازهای محققان مراکز علمی و پژوهشی داخلی و منطقه ای سخت فعال است.

برای آشنایی بیشتر با کتابخانه منطقه ای می توان به آدرس www.srlst.com مراجعه نمود. پیرامون مجله Iranian Journal of Science and Technology به بخش مربوط به IJIST مراجعه شود.

شیراز، بلوار دانشجو، مجتمع دانشگاهی ارم، مجله علوم اطلاع رسانی و فناوری اطلاعات، کتابخانه منطقه ای علوم و تکنولوژی شیراز

کد پستی: ۷۱۹۴۴

مستند و پستی: ۷۱۳۴۵-۱۷۳۴